

<https://helda.helsinki.fi>

Haastattelu : kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa

Oinas, Elina

Vastapaino
2004

Oinas , E 2004 , Haastattelu : kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa . julkaisussa M Liljeström (Toimittaja) , Feministinen tietäminen : keskustelua metodologiasta . Vuosikerta. 2004 , Vastapaino , Tampere , Sivut 209-227 .

<http://hdl.handle.net/10138/306539>

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Marianne Liljeström (toim.)

Feministinen
tietäminen

Keskustelua metodologiasta

Vastapaino

© VASTAPAINO, tekijät

Kannen kuva: Daniel Mohorovic

Osuuskunta Vastapaino
Yliopistonkatu 60 A
33100, Tampere
www.vastapaino.fi

ISBN 951-768-146-1

Gummerus Kirjapaino Oy,
Jyväskylä 2004

1998-08-08

Sisällys

Esipuhe	7
<i>Marianne Liljeström</i>	
Feministinen metodologia – mitä se on?	9
I Feminismit tutkimuskentässä	23
<i>Lea Rojola</i>	
Sukupuolieron lukeminen	
Feministinen kirjallisuudentutkimus	25
<i>Suvi Ronkainen</i>	
Kvantitatiivisuus, tulkinnallisuus ja feministinen tutkimus	44
<i>Taru Leppänen ja Sanna Rojola</i>	
Musiikki ja tutkimus	
Feministisiä kytköksiä rakentamassa	70
II Tiedon paikantuminen	91
<i>Jaana Vuori</i>	
Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi	93
<i>Eeva Jokinen</i>	
Päiväkirjat tiedon lajina	118
<i>Marianne Liljeström</i>	
Kokemukset ja kontekstit historiankirjoituksessa	141

III Tutkimusprosessi 167

Tuula Gordon, Elina Lahelma ja Janet Holland

Ystäviä vai vihollisia?

Tulkintoja tyttöjen vuorovaikutussuhteista koulussa 169

Arto Jokinen

Diskurssianalyysin kourissa

Sotilasteksteissä muotoutuva miehisuus 191

Elina Oinas

Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa 209

Anu Koivunen

Mihin katse kohdistuu?

Feministisen elokuvatutkijan metodologinen itsereflektio. 228

Kirjallisuus 252

Kirjoittajat 281

Hakemisto 284

Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa

Sisäänrakennettujen vääristymien korjaaminen ei onnistu ilman kohtaamista. Juuri tähän perustuu haastattelujen suosio naistutkimuksen välineenä: mahdollisuuteen purkaa käsitteellinen vankeus ja tavoittaa yhteinen kokemus naisena olosta (Ronkainen 1989, 67).

Haastattelulla on aivan erityinen paikkansa naistutkimuksen menetelmäkirjossa. 1980-luvun alussa naistutkimuksen nostaessa päätään yliopistoissa käytiin vilkasta keskustelua laadullisen teemahaastattelun erityisyydestä. Niinpä haastattelemisesta tuli joksikin aikaa miltei yhteiskuntatieteellisen naistutkimuksen symboli – naistutkimus on sitä missä naiset juttelevat keskenään keittiönpöydän ääressä kuin ystävättäret. Ihan-teellisessä haastattelutilanteessa naisen koko arjen myllerryksen toivotiin olevan läsnä kahvikuppeineen, lapsineen, ongelmineen kaikkineen. Naistutkimuksen alkuaikojen haastattelemista käsittelevissä kirjoituksissa oli kuitenkin kysymys muustakin kuin viehättävästä aineistonkeruumenetelmästä. Kirjoituksissa kiteytyy pyrkimys uudistaa tieteen ajattelu- ja toimintatapoja, itse asiassa kyseenalaistaa ja haastaa yliopistomaailman itsestään selvyiksiä, tietoon ja tietämiseen liittämiämme oletuksia. Haastattelukirjoituksissa otettiin esiin perustavanlaatuiset kysymykset tieteen tehtävistä ja mahdollisuuksista. Näin ne myös antavat mielenkiintoisen läpileikkauksen siitä, minkälaisia haasteita feminismi on asettanut tieteele viimeisen kahdenkymmenen vuoden ajan. Mitä voimme kutsua tiedoksi? Mitä voimme tietää? Mistä aiheista haluamme jotain tietää? Kenellä, kenen tiedolla, luuloilla tai kokemuksilla, on loppujen lopuksi väliä?

Haastattelukirjallisuudessa tietoteoreettiset kysymykset kietoutuvat kysymyksiin tutkittavien asemasta ja eettisiin pohdintoihin tutkijan ja tutkittavien suhteista tutkimusprosessissa. Niinpä haastattelukirjallisuus on

varsin helppolukuista feminististä tietoteoriaa, sillä kysymyksiä esimerkiksi tiedon subjekti-objektisuhteesta käsitellään aina asiayhteyksissään, haastattelutilanteiden kontekstissa. Esimerkiksi tutkija Ann Oakley joutuu nuoren äidin, Maryn, kanssa jutellessaan kyseenalaistamaan ”objektii-visen” tutkijanroolinsa haastateltavan suhtautuessa häneen kanssääitinä (Oakley 1981). Feministisen metodikirjallisuuden ensimmäinen painopiste olikin tutkimusprosessissa syntyvien valtasuhteiden tarkastelu.

Haastattelu on ollut feministisen tieteenkritiikin peili, mutta sen heijastukset ovat varsin perusteellisesti muuttuneet viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana. Feministinen haastattelukirjallisuus kuvaa myös feministisen tiedonintressin muuttuvia näkemyksiä. Haastattelukysymyksen kautta voi kartoittaa feministisen tutkimuksen muuttuvia päämääriä ja ihanteita – ja myös yhteenottoja ja pettymyksiä – suhteessa niin valtavirtatieteeseen kuin naistutkimuksen sisäisiin keskusteluihinkin (esim. Stanley & Wise 1983, 1993; Oakley 1981, 2000; Ronkainen 1989, 1999).

Tässä luvussa teen kahtiajaon, joka epäilemättä on yksinkertaistava eikä tee oikeutta kentän moniäänisyydelle: 1980-luvun optimistisen haastattelukirjallisuuden vastaparina esitän 1990-luvun skeptisyyden. Päädyn kuitenkin 2000-luvun teemaan: haastattelua ei suinkaan ole hylätty eikä tule hylätä. Feministisen haastattelukirjallisuuden pääteemat, tieteen poliittisuus ja siis myös poliittinen vastuu, tutkimuksen etiikka ja naisten arjen merkittävyys, ovat olleet merkityksellisiä yhteiskuntatieteen kentällä, ja ovat ajankohtaisia edelleen, olkoonkin, että useat peruskäsitteet, kuten ”nainen” ja ”kokemus”, ovat jatkuvan dekonstruoinnin kohteina. Tätä artikkelia jäsentää myös haastattelukirjallisuudessa keskeisenä ja ajankoh- taisena pysynyt aihe, kaiken kerronnan ja tulkinnan paikantuneisuus, nimittäin siten, että tämä tarina haastattelusta feministisenä tutkimusmenetelmänä on väistämättä nimenomaan minun kertamani, jolloin oma tutkimukseni ja tutkimusprosessini on värjännyt tapaani lukea ja hahmot- ta haastattelukirjallisuutta.

Tutustuin haastattelukirjallisuuteen alkaessani hahmotella sosiologian gradusuunnitelmaa menetelmäkeskustelun murrosvaiheessa 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Tarkoitukseni oli tutkia erilaisia näkemyksiä kuukautisista. Keräsin aineistoja, joiden toivoin valottavan vaietun, medikalisoit- dun, usein negatiiviseksi tuotetun ja toisaalta oman, koetun ruumiillisuuden suhdetta. Lääketieteen ja sairaanhoidon oppikirjojen, naistenlehtien,

nuortenlehtien lääkäripalstojen ja mainosten tulkinnan ohella haastatte- lin eri-ikäisiä naisia heidän omista kokemuksistaan. Olin feministisen haastattelukirjallisuuden innostamana vakuuttunut juuri haastattelemi- sen tärkeydestä. Toivoin haastattelujen antavan minulle aineiston, joka kuvaisi naisten kokemuksia heidän omilla äänillään kerrottuina. Haastat- teleminen ei kuitenkaan lainkaan vastannut odotuksiani. Olin jo kerännyt tarpeeksi muuta mielenkiintoista aineistoa – liikaakin yhteen graduun, kuten usein käy – joten työ käsitteli lopulta lääketieteen diskursseja (Oinas 1994). Naisten ruumiillisten kokemusten empiirinen tutkimus ja feminis- tisten tutkimusmenetelmien mahdollisuudet jäivät kuitenkin askarrutta- maan minua. Väitöskirjassani jatkoin ”kuukautispuheen” parissa, mutta työ perustui ennen kaikkea muistelu-työaineistoon ja huomattavasti vä- hemmän romantisoivaan näkemykseen kokemuksen, ”oman äänen”, ja vallitsevien diskurssien suhteesta (Oinas 2001). Kuvaani haastattelusta leimaa siis kiinnostus vaiettuun arkiruumiiseen, mikä varmasti tekee täs- tä esityksestä erilaisen verrattuna vaikkapa työelämäntutkijan näkökul- maan. Tähän omaan polkuuni näiden aiheiden parissa palaan vielä tässä artikkelissa.

Kenen tieto, kenen totuus?

Vuonna 1981 julkaistu artikkelikokoelma *Doing Feminist Research* (Roberts 1981) artikuloi 1970-luvun aikana kertyneen jännitteen perinteisen yhteis- kuntatieteen ja feministisen tutkimuksen välillä. 1980-luvun alun pääteema oli haastaa perinteinen ”neutraali” ja ”objektii- vinen” tiedekäsitys. Nykypäi- vän näkökulmasta on enää vaikea hahmottaa, miten suuri urakka feminis- tisen tutkimuksen pioneereilla oli heidän yrittäessään murtaa positivistis- sen tieteen vankkoja perinteitä. Naistutkijat eivät toki olleet yksin, vaan 1960- ja 1970-luvun yhteiskuntakritiikin myötä tieteenkritiikkiä harras- tettiin myös muualla – tosin kaikki toisinajattelijat eivät suinkaan olleet feministien liittolaisia. Kolmenkymmenen vuoden aikana voidaan kui- tenkin selvästi havaita tapahtuneen tieteen sisäinen murros, jossa valkois- sen, keski-ikäisen, keskiluokkaisen, heteroseksuaalisen tiedemiehen todel- lisuus kyseenalaistettiin ainoana, oikeana, ”neutraalina” tieteellisen kiin- nostuksen kohteena.

Ann Oakley osoittaa positivismia kyseenalaistavassa, klassikkona pidetyssä artikkelissaan "Interviewing Women" (1981), miten neutraalien faktojen kerääminen ei ihmistieteissä ole mahdollista, vaan ennemminkin luonnontieteiden viileän ihannetutkijan statusta havittelevien toiveajattelua. Oakley tarkastelee menetelmäoppikirjojen ristiriitaisia neuvoja, ja näyttää, että oppikirjat tavallaan myöntävät mahdolltomaksi ihanteen, jossa haastattelija ei lainkaan vaikuta tietoihin vaan haastattelu on täysin mekaaninen tietojenkeruutilanne. Ihanteeseen pyrittiin siistimällä tutkimusraportit ongelmista, tunteista, sekaannuksista ja erehdyksistä "hygienisen tutkimusprosessin ja -raportoinnin" periaatteiden mukaisesti (Kelly, Burton & Regan 1994, 46). Tieteen arvovalta korostui myös raportoinnin sanavalinnoissa: tieteilijä tietää, haastateltavat ajattelevat, luulevat, olettavat ja kokevat.

Kritiikki kohdistui aineistonkeruuprosessin lisäksi myös niihin aihepiireihin ja tutkimuskysymyksiin, joihin tiede perinteisesti kiinnostuksensa kohdistaa. Naistutkijoille oli nopeasti tullut selväksi, että kysymyksenasettelut, jotka "neutraalin tieteen" maailmassa oletettiin merkittäviksi ja yleisesti kiinnostaviksi, olivat miehisiä (esim. Lloyd 1984/2000; Harding 1986; Smith 1987; Rantalaiho 1988; ks. Matero 1996). Tutkimuskysymykset, jotka liittyivät tyypillisiin naisten elämänalueisiin, eivät olleet tieteellisesti merkittäviä. Naistutkijat alkoivat vaatia naisten kokemusmaailman ottamista mukaan tieteen kiinnostuksen kohteisiin, ja haastattelua on perinteisestikin pidetty hyvänä tapana paneutua teemoihin, joita on aiemmin tutkittu vain vähän (Reinharz 1992).

Feministinen tiede ei tyytynyt ymmärtämään ja jäsentämään naisten omia kokemuksia, vaan keskeiseksi tavoitteeksi tuli osoittaa kaiken tieteen – myös positivistisen valtavirtatieteen – poliittisuus ja rajallisuus (Roberts 1981; Stanley & Wise 1983). Neutraaliutta tavoitteleva positivistinen tiede pyrkii eliminoimaan tutkijan ja samalla jättää mainitsematta kuvaavansa nimenomaan miesten maailmaa miesten näkökulmasta (esim. Saarinen 1988). Jo Simone de Beauvoir toteaa klassikkoteoksessaan *Toinen sukupuoli* (1949/1980), että maailman kuvaaminen, kuten itse maailman, on miesten tekele; he selittävät sitä omasta näkökulmastaan, minkä he taas sekoittavat ehdottoman totuuden kanssa.

Tieteenkritiikki feministisestä näkökulmasta ei tarkoittanut ainoastaan yritystä saada naisetkin mukaan akateemiseen maailmaan tasa-arvoisina

jäsenenä ja merkittävänä tutkimuksen kohteina. 1980-luvun menetelmäkirjallisuus otti etäisyyttä "add women and stir" naistutkimukseen, jossa tieteen käytäntöjä ei pyritä muuttamaan. Stanley ja Wise (1983) kritisoivat tällaista naiset lisäävää tutkimusta todetessaan, että feministisen tutkimuksen tulee haastaa ja tarvittaessa romuttaa perinteiset tieteellisyyden määritelmät, mikäli halutaan, että naisilla on todellista merkitystä yliopistolla. "Jos otamme naiset tosissamme, jos naisten kokemukset ovat keskiössä siinä mitä olemme tekemässä, emme todellakaan voi jättää kaikkea muuta ennalleen" (Stanley & Wise 1983, 3). Samalla he korostivat, ettei naistutkimus tuota uutta totuutta tiedosta, uutta kaanonaa ja pakollista muuttia, vaan avaa tilaa uusille äänille, soraaäänillekin. "Me emme todellakaan aio olla yhtä mieltä kaikkien muiden feministien kanssa, emmekä odota muiden ajattelevan samoin kuin me" (Stanley & Wise 1983, 8).

Yhteinen lähtökohta oli (kaiken) tutkimuksen poliittisuuden tunnustaminen. Suomessakin julkaistiin useita kokoelmateoksia, joissa naistutkimuksen tieteenkriittistä paradigmahaastetta ja sen suhdetta tasa-arvotutkimuksen neutraalimpaan sävyyn pohdittiin: "Tasa-arvotutkimuksen kriitikot katsovat, että siinä käytettyjen yhteiskuntatieteiden mallit ja teorit sopivat valaisemaan ja selittämään erityisesti miesten käyttäytymistä" (Eskola, Haavio-Mannila & Jallinoja 1979, 10, ks. myös Setälä & Kurki 1988). Suvi Ronkainen määritteli naistutkimuksen seuraavasti: "Tutkimuksen tavoite ja onnistuneisuuden kriteeri on emansipoisuus, sitä tehdään naisten ehdoilla ja naisten tarpeita kuunnellen" (Ronkainen 1989, 66). Viimeisessä sitaatissa on luettavissa nimenomaan haastattelumenetelmän keskeisyys. Naisten kokemuksia haluttiin kuunnella, ja solidaarinen syvähaastattelu nostettiin uudeksi tavaksi tuottaa erilaista yhteiskuntatiedettä ja kulttuurintutkimusta (Davies & Esseveld 1989; Maynard & Purvis 1994). "Haastattelu tarjoaa tutkijalle pääsyn ihmisten ajatuksiin ja muistoihin heidän omilla eikä tutkijan sanoilla ilmastuina. Tämä etu on erityisen tärkeä tutkimukselle naisista, sillä tällä tavalla naisilta oppiminen on vastamyrkky vuosisatojen perinteelle kokonaan ohittaa naisten ajatukset tai antaa miesten puhua naisten puolesta" (Reinharz 1992, 19). Davies ja Esseveld korostivat, että he ovat avoimen puolueellisia tutkimuksessaan: vain asettamalla naisten puolelle he voivat tarkastella aiemmin näkymättömiä yhteiskunnallisia valta-, alistus- ja hyväksikäyttösuhteita (Davies & Esseveld 1989, 11).

Feministiseltä ns. syvähaastattelulta odotettiin paljon. Sen avulla tuli pyrkiä yhtä aikaa eettisempään ja rikkaampaan tiedonkeruumenetelmään. Ensinnäkin solidaarisen, tasa-arvoisen ja keskustelunomaisen haastattelun toivottiin ratkaisevan miehisen tieteen eettinen ongelma vallan epätasaisesta jakautumisesta tutkimustilanteissa. Toiseksi haastattelua perusteltiin tutkimusmenetelmänä, joka avaisi aiemman tutkimuksen ulottumattomissa olleen naisten arjen maailman. Myöhemmin tätä tutkimushannetta on kritisoitu romantisoivasta otteesta ”naisten maailmaan” ja ”kohtaamiseen”. Teksteistä kyllä henkii poliittinen innostus, samaistumisen tunne, sisarus- ja me-henki, mutta yhtä lailla naiselta-naiselle-haastattelua perusteltiin perinteisin tieteellisin kriteerein, tapana löytää rikkaampaa aineistoa kuin muilla menetelmillä. Avoin syvähaastattelu ei ole pelkästään tutkimuseettinen kannanotto haastateltavien kunnioituksen ja kokempohjaisen arkitiedon arvostettavuuden puolesta, se on myös tapa kerätä tieteellisesti mielenkiintoisempaa aineistoa kuin valmiit kaavakehaastattelut, joissa tutkija on ennalta päättänyt, mikä on olennaista.

Feministisen haastattelun peruspiirteinä voidaan nähdä tavoite toimia haastateltavien ehdoilla ja heidän parhaakseen, myös tutkimusprosessin aikana. ”Feministisen haastattelun tärkein ohjenuora on, että tutkija ei saa uusintaa tieteeseen sisäänrakennettua hierarkkisuutta” (Ronkainen 1989, 67). Feministinen haastattelu kääntää kvantitatiivisen haastatteluasetelman pääläelleen. Sen sijaan, että tutkija tietää mikä on tutkimisen arvoista ja asettaa kysymykset joihin haastateltava vastailee, feministinen haastattelu perustuu ajatukseen, että haastateltava on mukana päättämässä mikä on oleellista tietoa tutkimuskohteesta, mistä puhutaan. Tätä tietoa hän halutessaan pystyy antamaan tutkijalle, jolloin tutkija on vastaanottaja, ei vallankäyttävä. Erityisesti naisten kokemusten tutkimiseen ajateltiin sopivan avoimen haastattelun, jossa haastateltavat itse ohjaavat tilannetta ja muokkaavat haastattelun kulkua. Avointa haastattelua pidettiin naisten kokemusta maailmaa kunnioittavana tutkimusmenetelmänä, poiketen siten perinteisestä suhtautumisesta ihmisten ”luuloihin”. Ajateltiin, että käsitteet ja kysymyksenasettelut, jotka eivät lähtökohtaisesti perustu kokemuksiin, vaan tieteen kysymyksiin, toisintavat tiettyä esimerkiksi luokkaan, sukupuoleen, rotuun ja seksuaalisuuteen ankkuroitua maailman-

kuva (Harding 1991, 5). Syvähaastattelulla pyrittiin siis pääsemään ”syvälle”, naisten omaan kokemusmaailmaan ja sen rakentumisprosesseihin (Davies & Esseveld 1989, 15; Ellis, Kiesinger, Tillmann-Healy 1997). Haastattelutilanteen haasteeksi saattoi esimerkiksi muodostua tavoite ottaa esiin asioita, joista haastateltava ei ennen ollut edes puhunut, kuten Ronkaisen tutkimuksessa iäkkäiden naisten seksuaalisuudesta (Ronkainen 1990). DeVault (1990) kirjoittaa kielen patriarkalisuudesta ja naisten vaikeudesta löytää sanoja omille kokemuksilleen. Tämä käyttökelpoisten sanojen puute tuli todellakin ilmeiseksi omassa tutkimuksessani, jossa haastateltavat pohtivat vaikeutta löytää ”alapäälle” mieluista, omaa nimitystä, joka ei olisi rivo tai medikalisoiva (Oinas 2001).

Feministisessä kirjallisuudessa pyrkimystä tasavertaiseen suhteeseen tutkittavien kanssa on kuvattu termillä subjekti-subjekti-suhde. Tämä on tarkoittanut myös tasavertaista vuorovaikutusta itse haastattelutilanteessa (Ronkainen 1989, 67; Silius 1992, 123). Mikäli tutkittavasta ei tehdä objektia, hänet on kohdattava ihmisenä, ja haastattelutilanteesta muodostuu kohtaaminen. Tällöin myös tutkijan on oltava vuorovaikutustilanteessa kanssaihminenä, eikä hän voi piiloutua tutkijan roolin taakse. ”Samalla hän alistuu alttiiksi henkilösuhteelle, solmii suhteen haastateltaviinsa ihmisenä ja naisena, eikä piiloudu roolin taakse” (Ronkainen 1989, 67). Davies ja Esseveld (1989) katsovat kuitenkin, ettei ole mahdollista päästä täysin eroon haastattelutilanteen epätasa-arvosta. He käyttävät Oakleyn termin ”ei-hierarkkinen haastattelu” sijaan nimitystä ”solidaarinen haastattelu” kuvatakseen feministisiä tavoitteitaan ja pyrkimystään asettaa haastateltava keskiöön.

Usein emansipoivaa haastattelua käsittelevässä kirjallisuudessa korostettiin naisten välisen kohtaamisen positiivisia puolia – naiset uskoutuivat toisilleen helposti, sillä haastattelutilanteessa on tiettyä tuttuutta mistä tahansa naisten välisestä kanssakäymistilanteesta (Finch 1984). ”Naiset samaistuvat toisiinsa ja myös odottavat toisen ymmärtävän kerrotut kokemukset vain, koska hän on nainen” (Ronkainen 1989, 69). Finch kuvaa tilannetta sekä rikkautena että mahdollisesti eettisesti ongelmallisena, ellei tutkija ole tietoinen vastuustaan (Finch 1984, 77–78). Nämä oletukset eivät perustu essentialistiseen tai romantisoivaan näkemykseen naiseudesta, vaan naisten keskustelun helppoutta on selitetty muun muassa traditioilla, sosialisatiolla ja jaetuilla kokemuksilla (Oakley 1981; Ronkainen 1989, 69).

Avoimeen keskusteluun pyrittiin esimerkiksi siten, että haastattelijakin kertoi omista kokemuksistaan: ”Vasta nyt voitiin puhua tasavertaisesta keskustelusta. Nainen oli uskoutunut minulle, minäkin uskouduin hänelle. Luottamus oli molemminpuolinen, kumpikin teki uhrauksia, otti riskin.” (Ronkainen 1989, 72.)

Haastattelutilanteisiin käytännön neuvoja kaipaavalle löytyy kirjallisuudesta paljon ehdotuksia (ks. esim. DeVault 1999). Jotta haastattelutilanne toimisi haastateltavan ehdoilla, on ehdotettu esimerkiksi, että haastattelut tulisi suorittaa haastateltavan kotona ja hänen tulisi antaa puhua rauhassa ilman valmiita kysymyksiä. Haastattelun tulisi kestää juuri niin kauan kuin tilanne tuntuu tarvitsevan (Davies & Esseveld 1989, 25). Haastattelija voi valmistella valmiin teemakartan, jolloin hänen on helpompi seurata haastattelun etenemistä häiritsemättä haastateltavan vapaata puhetta. Moni tutkija suosittelee useita haastattelukertoja, jotta haastateltava saa mahdollisuuden kommentoida ja korjata aiempia sanomisiaan. Myös tutkimuseettisesti asialla on hyvät puolensa: haastateltavan kunnioittamisesta tulee varsin konkreettinen kysymys, kun tutkija tietää, että hän tulee tapaamaan haastateltavan vielä useita kertoja ensimmäisen haastattelun jälkeen. Haastateltavan omien tulkintojen korostamiseen pyritään myös näyttämällä haastateltaville haastattelun puhtaaksikirjoitettu versio tai eri versioita analyysistä (Magnusson 2000).

Useita haastattelukertoja suositellaan erityisesti luottamuksen ja ihmissuhteen syntymiseksi. Ronkainen käyttää sanoja ”luottamuksellinen” (1989, 70) ja ”vapautunut ja epämuodollinen” (1989, 71) kuvatessaan onnistunutta haastattelua: uskoutumista pidettiin tärkeänä. Ann Oakley (tai hänen tutkimusapulaisansa) tapasi haastateltavansa jopa neljä kertaa – ja naisia oli kaikkiaan 55 (Oakley 1981, 41). Osa tutkijoista korostaa henkilökohtaista suhdetta niin pitkälle, että apulaisten käyttämistä ei pidetä mahdollisena. Oakleykin, joka tunnustaa käyttäneensä tutkimusapulaisia, pitää tärkeänä erikseen huomauttaa tehneensä itse 178 haastattelua. Oakleyn tutkimuksesta poiketen useimmat tutkijat ovat todenneet, ettei syvähaastatteluihin perustuvaan tutkimukseen voi osallistua kovin montaa informanttia, jotta aineiston rikkaus voidaan ottaa analyysissä arvoisella tavalla esiin. Muutaman haastateltavan aineistoilla ei pyritä kattamaan koko ilmiötä. Yleistettävyyttä ei ole laadullisen feministisen tutkimuksen kriteeri, vaan olennaista on tiettyjen kokemusten

ja kertomusten mielenkiintoisuus suhteessa aiemman tutkimuksen olettuksiin.

Usein kuuntelevaa haastattelua puoltavissa kirjoituksissa toivottiin haastattelutilanteen toimivan valtaistavana, jopa terapeuttisena haastateltavalle, tosin moni korostaa, että riittää, jos tutkimuksen yleinen tavoite on naisten parhaaksi. Ronkainen mainitsee, että jo se, että tutkija on kiinnostunut kyseisen naisen kokemuksista ”auttaa henkilöä huomaamaan hänen elämänsä tärkeyden” (1989, 73). Tämän tyyppistä holhoavaa naisten esiin ottamista myös kritisoitiin – miksi naiset tarvitsisivat tutkijaa häntä huomaamaan tai äänitorvekseen, kysyy Laws (1990). Samoin tutkijan ja informantin luottamuksellisen ystävyyssuhteen ihannoimista on myös voimakkaasti arvosteltu jopa epäeettisenä hyväksikäyttönä, onhan tapaamisten taustalla kuitenkin aineistonkeruun tavoite (Cotterill 1992, ks. myös seuraava alaluku). Haastattelukirjallisuutta voidaan todellakin pitää tieteellisenä keskusteluna, sillä uusien tutkimusaiheiden ja -kokemusten myötä näkökulmat muuttuivat läheisyyttä ja uskoutumisesta ihannoivista tutkimussuhteen rajallisuutta korostaviksi. Oakleyn nuorten äitien kuunteleminen ja yhteinen uskoutuminen oli yksi yritys aidosti haastateltavaa kunnioittavan suhteen luomiseen, mutta läheisyyteen voi suhtautua myös toisin, tutkimuskysymyksestä ja haastateltavasta riippuen. Jungar (2004) toteaa väkivaltaa kohdanneiden naisten haastatteluista, että tutkijan tulisi pohtia sitä, pitäisikö hänen läheiseen suhteeseen pyrkimisen sijaan ylläpitää etäisyyttä haastattelutilanteessa ja ohjata haastateltava esimerkiksi feministiseen keskusteluryhmään, jotta ainoastaan tutkijalle uskoutuminen ei aiheuttaisi kestämatöntä ja hankalaa tilannetta molemmille osapuolille.

Vallankäyttö ei suinkaan pääty haastattelutilanteen loputtua. Tutkimusraportin kirjoittamiseen liittyvät ohjeet korostavat, että myös tieteellinen kielenkäyttö on vallankäyttöä (DeVault 1999). Kielivalinnoilla tieteen arvovaltaa voi pönkittää, tai naisten, haastateltavien, tulkinnoille ja heidän puheelleen voi antaa tilaa. Naistutkijat ovat suosineet laajoja sitaatteja. Pitääkö kieltä siistiä, vai olla mahdollisimman tarkka suorassa lainauksessa on kiistanalainen kysymys, johon jokainen tutkija joutuu omassa raportoinnissaan ottamaan kantaa. Toisaalta haastateltavien puheen tulisi keltava sellaisena, toisaalta puhekieli akateemisen kirjakielen keskellä ei välttämättä tee oikeutta haastateltaville. Haastateltavien nimet yleensä muu-

tetaan haastateltavien anonymiteetin suojaamiseksi, ja feministisessä kirjallisuudessa varsin yleinen tapa on ollut antaa haastateltaville ainoastaan etunimi intiimiyden korostamiseksi. Martin (1987) kritisoi tätä ja katsoo, että haastateltavat näyttävät samanarvoisina tutkijaviittausten rinnalla ainoastaan, jos heistäkin käytetään sekä etu- että sukunimeä (ks. myös Silius 1992). Tutkijaviitauksista on ehdotettu, että käytettäisiin aina sekä etu- että sukunimeä sukupuolen esiintuomiseksi, on nimittäin varsin yleistä että myös naistutkijat viittaavat toisiin naisiin koko nimellä, mutta käyttävät ainoastaan sukunimiä miehistä. Vakiintunutta käytäntöä viittaamiseen ei ole syntynyt. Tärkeintä on, että tutkija tiedostaa ja ottaa vastuun viittaamiseen liittyvästä nimeämisen vallasta.

Nykykeskustelun kannalta keskeisin emansipoivan haastattelukirjallisuuden teema lienee tutkijan paikantuneisuus ja tutkijan osallisuus osana aineistoa. Koska tutkimusta tehdään aina jostain näkökulmasta, tutkijan tulee tarkasti raportoida tutkimuksen kulun vaiheet. Sekä tutkija että haastateltavat tulee esittää toimijoina ja ihmisinä. Tutkijan itsereflektion ja osallisuuden pohtimisen ei tulisi kuitenkaan muodostua itsetarkoitukselliseksi omaan napaan tuijottamiseksi, vaan olla tutkimuksen väline (Lal 1996, 207; Väättäinen 2002). Haastattelu ja haastatteluaineiston tulkinna on kohtaamista ja nimeämistä ja tämä prosessi tulee kirjoittaa esiin. ”Haastattelemineen on vähän niin kuin avioliitto: jokainen tietää mitä se on, hyvin monet tekevät sitä, ja kuitenkin, jokaisen suljetun oven takana on maailma täynnä salaisuuksia” (Oakley 1981, 30). Näitä salaisuuksia feministisen tutkimuksen tulee ottaa esiin. Johtolankana voi toimia haastattelun arvostaminen ja kunnioittaminen: ”meille feminismi merkitsee toisten ihmisten kokemusten perimmäisen validiteetin hyväksymistä” (Stanley & Wise 1983, 8). Tutkimuksen poliittisuuden toisesta merkityksestä – että tutkimuksen avulla todellakin pyritään vapautumaan alistussuhteista ja toimimaan naisten hyväksi (Mies 1991) – puhutaan nykyään vähemmän, mutta tavoite ei toivottavasti ole hävinnyt.

Kuukautishaastattelut ja ”uskoutumisen” ongelmallisuus

Haastattelukirjallisuuden tapa alleviivata naisten omien, tavallisten arjen kokemusten merkitystä sai minut innostumaan kuukautishaastatteluista.

Feministisen teorian kannalta tutkimusaihe, jossa kitetyvät arjen ruumiillisuus, henkilökohtainen sukupuoli-identiteetti, yhteiskunnallisesti tabuina pidetyt kielteiset merkitykset, kulttuurinen vaikeneminen ja salailun normi, tuntui myös mielekkäältä tavalta päästä käsiksi diskurssin ja kokemuksen käsitteisiin. Haastattelin kahdeksaa suomalaisnaista pyrkien tavoittamaan mahdollisimman erilaisia naisia tuttujen ja tuttujen tuttujen kautta. Ryhmästä tuli kirjava: ikähaitari viidestätoista kuuteenkymmeneen, lapsuuden kotipaikkakunnat Petsamosta Turkuun, koulutus peruskoulusta teatterikoulun tai sairaanhoito-oppilaitoksen käyneisiin, jne. Pyrin myös vaihteluihin ns. gynekologisissa elämänkerroissa, ja mukaan tulikin niin abortteja, lapsettomuutta ja keskenmenoja läpikäyneitä, kuin myös hyvin erityyppisissä parisuhteissa eläneitä naisia. 1980-luvun haastattelukirjallisuutta lukeneena en suinkaan pyrkinyt yleistettävyyteen ja kaikenkattavuuteen, vaan huomioimaan naisten välisiä eroja ja osoittamaan vaihtelevuutta ja naiselämän rikkautta. Tietyissä mielessä katson edelleen, että tavoite on mielekäs: tämän tyyppinen haastatteluasetelma on oikeutettu siinä missä monet muutkin.

Olin kuitenkin varsin pettynyt haastatteluihin – haastattelemineen tuntui vaikealta ja jäykältä. Haastatteluihin eivät muodostuneetkaan intiimeiksi kohtaamisiksi, eivät edes silloin kun istuimme vanhan tuttuni kanssa keittiönpöydän ääressä vapaasti seuraten teemakarttaani. Eroistaan huolimatta naisilla oli jotain yhteistä: he eivät pitäneet tutkimusaiheistani erityisen kiinnostavana, heillä ei ollut tarvetta saada avautua ja uskoutua aiemmin vaietusta aiheesta. Toki meillä oli mukavaakin ja heidän mielellään auttoivat opiskelijaa aineistonkeruussa, mutta kuukautiskeskustelun peruspiirteeksi muodostui tietty vähättely ja asiallisuus. Siksi en halunnut edes ehdottaa useita haastattelukertoja, koska oli tullut varsin selväksi, ettei aiheesta ole erityisen paljon sanottavaa. Ensireaktioni oli epäily, että olen surkea haastattelija, mutta uudempaa, 1990-luvun haastattelukirjallisuutta luettuani päädyin ajattelemaan, että ongelmaani voi selittää itse haastattelutilanteen dynamiikasta johtuvaksi. Feministisen haastattelun avoimeen kohtaamiseen ladattiin valtavasti odotuksia kun pyrittiin uskoutumiseen ja syvällisyyteen. Kirjallisuus haastattelutilanteesta merkityksien tuottamisen kontekstina, jolloin haastateltava tuottaa (myös) pätevän toimijan minäkuvaan diskurssiivisiin odotuksiin reagoiden, antoi mielenkiintoisemman tulkintakehyksen haastattelulle ”aidon kokemuksen” etsimisen sijaan.

Diskursiivinen ja narratiivinen käänne toi uuden näkökulman haastatteluai-
neistooni ja avautumisen ihanteeseen. Haastattelutilanteessa haastateltava ei kertonut vain ikiomasta kokemuksestaan, vaan haastattelutilanne on väistämättä vuorovaikutustilanne, jossa haastateltava kertoi yhden mahdollisen tarinan suhteuttaen sen kahteen seikkaan: toisaalta siihen, mitä hän oletti haastattelijan ajattelevan, toisaalta suhteessa kulttuuriseen "tarinavarantoon" (Hänninen 1996). Niinpä haastateltava saattoi vastata haastattelijan odotuksiin pitää kuukautisia jotenkin merkityksellisenä kertomalla, ettei hän koe kuukautisia mitenkään olennaisena ilmiönä hänen naiseudelleen. Muutkin terveystutkijat ovat todenneet terveystutkimusten sisältävän paljon ilmiön "normalisointia": haastatteluissa on tyypillistä kertoa selviytymisestä, sairauden kanssa elämisen tavallisuudesta, terveyden arkisuudesta, jopa erittäin vaikeissa sairauksissa (Radley & Billig 1996). Kathy Davisin (1995) plastiikkakirurgiaa puolustavat haastateltavat pyrkivät kieltämään ryhtyneensä leikkaukseen kaunistukseksi, minkä voi tulkita kannanotoksi feministiseen kritiikkiin. Haastatellut eivät siis ole puhtaita kertomuksia tietystä kokemuksesta, vaan kerrontaa vuorovaikutustilanteessa. Huolimatta siitä, että haastattelija pyrkii olemaan mahdollisimman hiljaa, haastateltava kuvittelee puheelleen jonkin tietyn yleisön (Kehily 1995). Tutkijan ensisijainen tehtävä on kontekstualisoida kertomus: mihin diskursseihin kertomus ankkuroituu? Miten merkityksiä ja omaa tarinaa tuotetaan, mistä vaietaan? Pätevän toimijan normalisoiva onnistumistarina ei suinkaan ole huono, vääristynyt tai epäaito, ellei tutkija vaadi hyvältä haastattelulta jonkinlaista romantisoitua kaikenkattavuutta.

Voidaan ajatella, että syvähaastattelu, jossa haastattelun onnistumista mitataan sillä, missä määrin haastateltava avautuu vaikeuksistaan ja ongelmallisista kokemuksista, asettaa haastateltavan epäeettiseen ja kohtuuttomaan tilanteeseen. Haastattelu on sosiaalinen vuorovaikutustilanne, jossa ei tulisi olettaa, että yksi osapuoli on automaattisesti halukas olemaan "avoin" ja "intiimi", vaikka hän haastatteluun mielellään lupautuikin. Haastattelussa voidaan "syvällisen uskoutumisen" sijaan tutkia kerronnan ehtoja ja ristiriitaisuuksia. Niinpä vähättelevissä kuukautishaastatteluissa mielenkiintoista on, miten haastatteluissa kerrotaan esimerkiksi "pätevän" ruumiillisuuden ylläpidosta ja kuukautisten neutralisoinnista sukupuoli-suutta korostamattoman suomalaisnaisen diskurssissa (Oinas 2001). Nä-

mäkin tarinat ovat valideja, ne kertovat jotakin oleellista siitä, miten suomalaisessa yhteiskunnassa tehdään sukupuolta ja ruumiillisuutta arjessa ja käytännöissä. Haastattelujen "aitoutta" ei tarvitse epäillä, mikäli lähtökohdaksi on, että kaikki kerronta on hetkellistä, paikallista ja jollekin yleisölle kohdistettua. Lisäksi merkityksien sijaan kiinnitin huomiota käytäntöihin ja hiljaisuuksiin, joiden kautta ilmiötä, suomalaista naisen ruumiillisuutta, kuvattiin. On toki paljon haastateltavia, jotka mielellään kertovat vaikeista ja intiimeistä asioista – myös minun aineistossani – mutta tämän ei tulisi olla hyvän aineiston mittapuuna.

Tutkijan omien näkemysten ja ennako-odotusten refleksiivinen tiedostaminen ei ole vain epistemologinen tai eettinen kysymys tiedettä tehtäessä, vaan hyvin konkreettinen haastattelu muokkaava lähtökohta. Esimerkiksi tutkimuksessani tutkijan ennako-odotukset ja naistutkimuksen naisruumiillisuutta romantisoiva näkemys välittyi haastateltaville jo tutkimusaiheen, mutta myös valitsemieni kysymysten ja teemojen kautta, ja haastateltava otti näihin kantaa sekä rivien välissä että suoraan. Koska haastattelu on mahdollon täysin ilman tutkijaa – mikäli tutkijasta vapaata aineistoa kaipaa, ei tule valita haastatteluun vaan ns. luonnollisia aineistoja – voi tilanteisuuden ja vuorovaikutuksen kääntää haastattelun lähtökohdaksi. Tällöin tutkijan tunteet, myös epäonnistumisen tunteeseen liittyvä häpeä, ovat tärkeää aineistoa (Frith & Kitzinger 1998). Visweswaran (1994) korostaa, että mikäli feministisen tutkimuksen lähtökohdaksi on tiedon hetkellisyys ja vuorovaikutteisuus, tulee epäonnistumisen tunteet ottaa vakavasti ja analysoida etnografisena havaintona, sillä se luultavasti kertoo ilmiöstä jotain olennaista.

"Nainen" hajoaa, entä jaetut kokemukset?

1980-luvun loppua kohti haastattelukirjallisuuden sävy siis muuttui. 1980-luvun positivismiin kritiikki ja naiskeskeisen tiedon tuottamisen tavan etsiminen antoivat tilaa uusille kysymyksille. Mitkä olivat ne perusoletukset, joiden varaan naiselta-naiselle-haastattelu oli argumentoitu? Ennen kaikkea oli tullut varsin selväksi, ettei naiseus sinänsä antanut itsestään selviä edellytyksiä "kohtaamiselle". Naisten väliset erot olivat voimakkaasti esillä, perustuivatpa erot rotuun, luokkaan, ikään tai seksuaaliseen

orientoitumiseen. Samalla kun naisen kategoriaa problematisoitiin lisääntyvästi teoreettisissa pohdiskeluissa (esim. Butler 1990a), sama tapahtui myös metodikirjallisuudessa: haastattelut eivät ole yksinkertaisia eivätkä yksiselitteisiä (Widerberg 1995, 1996). Ei ole mitään syytä, miksi naisten kohtaaminen olisi erityistä – tai helppoa. Aiemmissa kirjoituksissa oli korostettu jakamista ja kohtaamista, kun taas 1990-luvulla kirjoitettiin enemmän ongelmista, vaikenemisesta ja tutkimuksen raskaudesta. ”Tutkiminen voi vahingoittaa terveyttäsi”, Marshall toteaa kuvatessaan tutkimusprosessiaan ja asemaansa mustana naistutkijana mustien naishaastateltavien ja valkoisen maskuliinisen yliopistolaitoksen ristipaineissa (Marshall 1994, 121). Haastattelukokemukset naistutkimuksen kentällä edesauttoivat konkreettisella tavalla keskustelua eroista.

1990-luvun nk. kulttuurisesta käänteestä on seurannut keskittyminen sukupuolen teoretisointiin usein empiirisen tutkimuksen kustannuksella. Maynard ja Purvis (1994) esittävätkin, että kaksinaapaisen sukupuolen ymmärryksen kritiikissä on ylilyönnin vaara erityisesti silloin, kun ei enää tutkita naisia, esimerkiksi naisten materiaalisia resursseja. Feministisosiologit ovat muistuttaneet, ettei naistutkimuksen tule tuottaa uudelleen perinteistä hierarkkista eroa hienomman teorian ja tylyemmän empirian välillä. Teoretisointi on oleellinen, erottamaton osa feminististä tutkimusta, jonka keskeisiä kategorioita ovat juuri naiset, arki ja empiria. Haastattelu vallankäyttöä kaihtavana uskoutumisena kuitenkin kyseenalaistettiin, ja 1990-luvun haastattelu näyttäytyykin sarjana paikantuneita representaatioita (Wolf 1996).

Feministisessä teoriassa vallan käsite joutui erityisen huomion kohteeksi 1990-luvun taitteessa. Foucaultin valtateorioiden saatua sijaa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa myös tutkijan vallankäyttö näyttäytyy väijäämättömänä. Feministisen haastattelun keskeinen tavoite oli ollut välttää hierarkkista asetelmaa tutkijan ja tutkittavien välillä, mutta uusi vuosikymmen totesi tavoitteen mahdottomaksi: kaikki kohtaamiset ovat määritelmällisesti vallankäyttöä. Haastattelu on aineistonkeruutilanne, jossa sekä tutkija että informantti tuottavat tietoa, tosin erilaisista lähtökohdista ja erilaisin tavoittein. Tutkijalla on väistämättä sekä ensimmäinen että viimeinen sana: hän määrittelee tutkimuksen kohteen, haastattelukysymykset ja sen mikä on tutkimuksen kannalta haastattelutilanteessa tärkeää. Haastattelutilanteen jälkeen tutkijalla on varsin vapaat kädet lähes-

tyä haastatteluaiaineistoa miten haluaa, nostaa siitä esiin tiettyjä aiheita ja jättää toisia huomioimatta. Haastattelujen pohjalta kirjoitetuissa teksteissä kuuluu tutkijan ääni myös silloin, kun tutkimusraportti sisältää paljon sitaatteja.

Ronkainen on todennut perinteisestä sosiaalitieteellisestä tavasta kuvata haastattelutilanteita seuraavaa: ”Intellektuaalinen dominanssi, asenne ’minä tiedän enemmän’, pyrkimys keskustelun hallitsemiseen ja ohjaamiseen ovat yhtä kaikki vallan käyttöä ja hierarkkisointia” (Ronkainen 1989, 67). 1990-luvun tutkija sai tämältyyppisestä dominanssista synninpäästön (Wolf 1996, 36). Tutkijan ja informanttien valtasuhdetta tulee tarkastella eettiseltä kannalta, mutta vallan eliminoimiseen ei kannata pyrkiä. Kun tiedon ja vallan kytkeytymistä ei voi välttää, ei tutkijan tule yrittää raportoida sitä, mitä haastateltava ajatteli, tunsii tai koki. Tämä näkyy myös verbivalinnoissa tutkimusraporteissa, joissa rajoitutaan kirjoittamaan siitä, mitä haastateltavat kertoivat. Tutkija ei asetu haastateltavien äänitorveksi, eikä lausu väittämiä haastattelujen takana olevasta todellisuudesta. Eettistä on avoimesti myöntää tulkintojensa rajoittuneisuus, paikantuneisuus ja henkilökohtaisuus, ja ottaa vastuu tiedon/vallankäytöstä.

Eryteisesti tutkimuksessa, joka kohdistuu ns. ”toisiin”, naisiin joiden erilaisuutta helposti eksotisoidaan ja alisteista asemaa korostetaan (esim. maahanmuuttajanaiset, kolmannen maailman naiset, hunnutetut naiset) tutkijalla on suuri houkutus ryhtyä kertomaan heidän todellisuudestaan ja ajattelustaan, ikään kuin ymmärtämään heidän tarinoitaan, antamaan heille ”äänen”, valtaistamaan sorron uhreja (ks. Spivak 1996; Mohanty 1999). Sara Ahmed (2000) ehdottaa, että läheisyyden ja samuuden ihanteen sijaan tarvitaan eettisempi tutkimusasenne, joka ei tuota fetissinomaista erilaisuutta. Ahmedille eettisen tutkimuksen keskiössä ovat rakenteelliset erot ja esimerkiksi rasistinen historia, joka edeltää tutkijan ja tutkittavan kohtaamista. Tällöin erilaisuutta ei eristetä tutkittavan sisäiseksi ominaisuudeksi, vaan prosessiksi joka ajankohtaistuu kohtaamisessa. Tutkija ei voi täysin saavuttaa toisen tarinaa, sillä se on sidottu aiempaan historiaan jota tutkija ei voi tuntea, ja tämän kunnioittavan ei-ymmärryksen tulee kuulua myös tutkimusraportissa (Ahmed 2000; ks. myös Tuori 2003; Lather 2000).

Aiemman kirjallisuuden suosima ystävyysnomainen uskoutuminen, jopa kokemusten vertailu haastattelijan ja haastateltavan välillä, ei riko

haastatteluun kuuluvaa valtasuhdetta. Mikäli haastattelu nähdään yksittäisenä tilanteena, uskoutuminen on molemminpuolista (ja voi tuottaa mielenkiintoista aineistoa), mutta koko tutkimusprosessin näkökulmasta kuitenkin vain haastateltava uskoutuu, sillä tutkijan henkilökohtaisuuteen perustuvat kertomukset tuskin näkyvät raportissa. Myöskään yhteydenpito haastattelujen jälkeen ei oleellisesti muuta tutkija-tutkittava -suhteen ongelmallisuutta. Uskoutumisen ja ystävyuden ihanteen kyseenalaisuudesta on kirjoitettu paljonkin (mm. Cotterill 1992). Eettinen ihanne lieneekin tänä päivänä tietty varauksellisuus tutkijan puolelta: pyrkimys uskoutumiseen ja sitoutuminen läheisyyteen ja tasa-arvoiseen suhteeseen voi olla peiteltyä hyväksikäyttöä ja eettisesti ongelmallista, erityisesti mikäli toisen osapuolen tutkijan positio ja tutkimusintressit hämärtyvät tai unohtuvat.

Myös haastateltavalla on oma tiedonintressinsä, nimittäin tuottaa itsestään, myös itselleen, tietty versio haastattelun aihepiiristä. Kohtaamisesta ja valtaa pohdittaessa myös haastattelijan asema haastattelutilanteessa tuli esiin uudessa valossa. Avomielisen haastattelun sijasta haastattelukirjallisuuden keskeinen teema on paikantunut tieto. Hollway ja Jefferson (2000, 3) toteavat, että aiemman haastattelukirjallisuuden ongelmana oli naiivi usko haastateltavien haluun ja kykyyn kertoa asiat ”kuten ne ovat”, mikäli heidän vain annetaan kertoa vapaasti. Hollway ja Jefferson muistuttavat siitä, että ihmiset tavallisessa kanssakäymisessä eivät usko tällaiseen aitoon kertomukseen. Keskusteluissa kysellään, kyseenalaistetaan, vertaillaan eri kertomuksia, ollaan eri mieltä, tulkitaan, jne. Tavallisessa vuorovaikutuksessa keskustelijat näkevät kokemuksen monisäikeisempänä, sekavampana ja tulkinnanvaraisempana kuin tutkijat. On huolestuttavaa, jos laadullinen haastattelu menettää arjen kertomusten tulkinnan rikkauten ja monitasoisuuden haastateltavien kunnioituksen nimissä. Hollwayn ja Jeffersonin mukaan ”demokraattinen” asenne, jonka mukaan tutkija ei saa kyseenalaistaa haastateltavien tulkintaa omasta elämästään, vie mahdollisuuden tuottaa kiinnostavaa ja uutta tutkimustietoa. Sinisilmäisen hyväksynnän kritiikki ei kuitenkaan merkitse etiikan merkityksen vähenemistä: laadulliselle haastattelulle on juuri valtasuhteiden vuoksi olennaista, että haastateltava voi luottaa siihen, että tutkija käsittelee hänen kertomustaan kunnioituksella.

Toteamus siitä, että puhe on tilanteista ja ettei kokemukseen ole mitään ihmisen sisäinen tosiasia voisi tarkoittaa, että haastatteluaineistot

ovat väistämättä suhteellisia ja itse asiassa tutkimuksen kannalta varsin mitäänsanomattomia. Paikantuneen tiedon käsitteen avulla haastatteluaineistoille löydettiin kuitenkin uusia tutkimuskysymyksiä, jotka eivät johda relativismiin. Haastateltavat tuottavat erilaisia merkityksiä eri puhetilanteissa, ja näitä eroja tutkimalla voi saada mielenkiintoista tietoa yhteiskunnasta ja tavasta tuottaa esimerkiksi sukupuolta ja eroja.

Esimerkkinä tästä on monien haastattelijoiden kokemus siitä, että haastateltava puhuu vapaammin ja antaa uutta tietoa sen jälkeen kun ”virallinen haastattelu” on päättynyt ja nauhuri ei enää pyöri. Suhtautuminen tällaiseen aineistoon nähtiin aiemmin tutkimuseettisenä kysymyksenä. Harriet Silius (1992) kirjoittaa väitöskirjassaan naisjuristeista, että itse haastattelu antoi kauniimman kuvan kuin haastattelujen ohessa kerrottu lisäaineisto kenties olisi antanut ymmärtää. Siliuksen mielestä kunnioitus haastateltavan integriteettiä kohtaan estää kuitenkin tällaisen aineiston käytön, etenkin jos on havaittavissa selkeä sävyero eri puhetapojen välillä. ”Päätimme hyväksyä ne ehdot, jotka haastateltavat asettivat [...] Pyrimme solidaarisiin haastatteluihin ainakin siinä määrin, että halusimme osoittaa huolenpitoamme näistä naisista kunnioittamalla heitä ja heidän yksityisyyttään” (Silius 1992, 124).

Tämä havainto voi kuitenkin toimia feministisen tutkimuskysymyksen lähtökohtana: miksi naisten täytyy rajata yksityiselämänsä ja mahdolliset ongelmansa, virallisen version ulkopuolelle, kun heitä haastatellaan juristeina? Feministisen metodologian tulee pyrkiä kunnioittamaan haastateltavaa ja hänen asettamiaan rajoja, mutta näistä rajoista tulee keskustella. Maynard ja Purvis esittävätkin, että eri menetelmien ja aineistojen sekoittaminen on yleistynyt (Maynard & Purvis 1994, 2), jolloin eri ”versioiden” rajanveto voi muodostua olennaiseksi tutkimuskysymykseksi. Mitä tässä nimenomaisessa kontekstissa otetaan esiin, mistä vaietaan verrattuna eri konteksteissa kerättyihin aineistoihin?

Paikantuneina kertomuksina kuukautishaastatteluni olivat itse asiassa varsin mielenkiintoisia: miten suomalaisnaiset tuottavat ”normaalin” naisruumiin puhuessaan itsestään? Täytyykö kyetä neutralisoimaan kuukautiset ollakseen tasa-arvoinen suomalainen nainen? Millaisesta ruumiista ja sukupuolijärjestelmästä yhteiskunnassamme silloin on kyse? Haastattelupuheen rinnalle toin muita aineistoja, joissa samoja aiheita käsiteltiin erilaisissa tilanteissa, kuten nuorten tyttöjen kirjoittamat kirjeet *Suosikin*

lääkäripalstalle, tai feministisen muisteluryhmän pohdinnot ensimmäisistä kuukautisista. Eri aineistojen samankaltaisuudet ja erot kertovat ruumiillisuuskäytäntöjen yhteiskunnallisesta rakentuneisuudesta ja tilanteista merkityksellistämistä, ja antavat tutkijalle varmuutta tulkintoihin.

Valta, vastuu ja avoimuus

Tietyt haastattelukirjallisuuden 1980-luvulla esille nostamat aiheet ovat edelleenkin keskeisiä feministiselle tutkimukselle, mutta yleisesti voittaneen sanoa, että kysymyksenasettelut ovat selkeästi muuttuneet viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana. Tiede ja tieto ovat edelleenkin poliittinen haaste ja vastuun kysymys. Mutta mitä tämä merkitsee käytännön tutkimustyössä? Nykyään voimme, toivottavasti, olettaa tietynasteisen tieteellisen pluralismin, eikä jokaisen tekstin enää tarvitse argumentoida yhden ja ainoan totuuden etsimisen mielekkyydestä ja mahdollisuudesta. Tutkija, joka tekee haastatteluja ja haluaa käyttää niitä tuotakseen mielekästä uutta tietoa, joutuu valintojensa kautta kehittämään omakohtaiset näkemyksensä ontologiasta, epistemologiasta ja metodologiasta. Nuo kaikki tasot ovat olennaisesti läsnä niin teoreettisina pohdintoina tutkijan vallasta ja tiedon reunaehdoista kuin keskusteluissa haastateltavan kissan karvanlähdestä haastattelun lomassa. Tämän päivän tutkijan selkein ohjenuora kenties onkin, että hänen tulee olla avoin siinä, mitä feministisen tieteen ihanteet merkitsevät juuri hänelle ja miten ne tutkimusprosessin eri vaiheissa ilmenevät. Tämä ei tarkoita ainoastaan muutamaa tutkijan omaa henkilöä ”paikantavaa” lausetta metodiluvussa, ei myöskään erillistä selvitystä tutkijan epistemologisista näkökannoista, vaan huolellisuutta kielellisissä valinnoissa kaiken kirjoittamisen yhteydessä. Tutkijan tietoteoreettinen ja tutkimuspoliittinen näkökulma on esillä jokaisessa lauseessa, jolla hän haastateltaviaan ja aineistoaan kuvaa.

Tarkastellessaan vuorovaikutuksessa syntynyttä aineistoa tutkijan tulee kiinnittää huomiota haastattelun erilaisiin keskustelutyyleihin, sillä ne tuottavat erilaista aineistoa. Tyyli voi vaihdella samankin haastattelun sisällä. *Kuuntelevalla* tyylillä haastateltava saa enemmän tilaa määrittellä sitä, mitkä diskurssit ja puheenaiheet nousevat keskeisiksi, tavoite, joka feministisessä tutkimuksessa on ollut keskeinen. Kuuntelevan tutkijan saattaa

kuitenkin olla vaikea analyysivaiheessa jäljittää haastattelun dynamiikan ja haastateltavan valintojen taustoja. Haastateltava tekee valintoja koettaen arvata, mistä tutkija itse asiassa on kiinnostunut, ja mitä hän ilmiöstä olettaa, eikä näitä arvauksia aina lausuta suoraan ääneen. *Keskustelevassa* haastattelussa eri puheenaiheiden valinnan dynamiikka tulee näkyvämmäksi. Kolmas haastattelutyylityyppi on haastateltavan lausumien avoin haastaminen ja *kyseenalaistaminen*, mikä voi tuntua aluksi tuntua epäkunnioittavalta, mutta antaa haastateltavalle mahdollisuuden muotoilla näkemyksiään selkeästi ja ottaa jo haastattelun aikana kantaa siihen, miten tutkija hänen puheensa tulkitsee. Kaikkien näiden keskustelutyylityylien avulla voidaan pyrkiä nimenomaan feministiseen haastatteluun, joka kunnioittaa haastateltavien omaa kerrontaa, ja perustuu vallan ja tiedon analyysiin.

Edelleen on syytä puhua erityisesti feministisestä tutkimusprosessista ennen kaikkea siksi, että välttyisimme joutumasta tilanteeseen, jossa tulkinat muodostavat loputtoman ketjun, jossa millään ei enää olekaan erityisemmin väliä, ja tutkimuksesta tulee tyhjänpäivästä puheensorinaa. Feministisellä tutkimuksella voi olla suuremmat tavoitteet kuin tyytymisen toteamukseen, että kysymyksessä on tutkijan tulkinta tutkittavien tulkinnoista. Tähän pääsee rajaamalla oman puhetilansa, määrittelemällä keskustelun, jossa haluaa vaikuttaa. Vakuuttavaan ja eettiseen vaikuttamiseen kuuluu myös yksityiskohtainen selonteko tutkimusprosessin vaiheista ja tavoitteista ja esimerkiksi haastateltavien puheen kunnioittava kontekstualisointi. Erilaiset haastattelutekniikat tuottavat erilaisia aineistoja ja näillä voi olla paljonkin sanottavaa naisten itseymmärryksestä ja todellisuuden hahmottamisesta ja materiaalisista ehdoista. Yleisperiaatteena feministinen selkeys tavoitteista – kenen etuja tutkimus ajaa – sekä avoimuus ja itserefleksio tutkimuksen kulusta lienevät selkein ohjenuora, kuten myös haastattelukirjallisuuden punainen lanka.